
Peter Dahlén

Från *SF-journalen* till *Aktuellt* – en studie av *TV-journalen* 1955 till 1958

I SEPTEMBER 1958 sände svensk tv för första gången nyhetsprogrammet *Aktuellt*. Då hade det gått nästan två år sedan televisionen officiellt startade i landet hösten 1956. Försök med produktion av ett eget nyhetsmagasin hade emellertid börjat redan 1954, något som resulterade i programpunkten *TV-journalen* som hade premiär i augusti efterföljande år.

Som namnet antyder är *TV-journalen* en nära släkting till den typ av nyhetsfilm, så kallade filmjournaler, som i cirka femtio år, mellan 1910 och 1960, var ett fast inslag på biografernas program, ofta som förfilmer till lång spelfilm. Den mer storskaligt och industriellt organiserade journalfilmen föregicks i sin tur av en aktualitetsfilm som under mediets tidigaste fas huvudsakligen visades av ambulerande filmförelisare. Fransmannen Charles Pathé var den som först presenterade en fast filmjournal, år 1907.¹ Efter att särskilda filmrevyer introducerats på svenska biografer 1911 av de franska märkena Pathé och Eclair, började Svenska Biografteatern 1914 göra en egen *Veckorevy*, som 1943 döptes om till *SF-journalen*. Den sista reguljära journalfilmen från SF gick ut våren 1960.²

Många skulle säga att biografernas journalfilm var trivial och föga betydelsefull i förhållande till journalistikens och den konstnärliga eller radikala dokumentärfilmens ideal om grävande, samhälls-, makt-

och ideologikritiska samhällsreportage. Det vore dock att bortse från journalfilmens publika förankring och betydelsen av den världsbild som den stora biopubliken genom journalfilmen regelbundet fick sig till livs. Journalfilmen utgör också en viktig länk i massmediernas historia – i såväl teknisk som ekonomisk, social, kulturell och estetisk bemärkelse.³ *TV-journalen* var journalfilmens arvtagare och mot bakgrund av det ovan sagda handlar denna artikel om att studera vilka redaktionella strategier och vilken världsbild som kommer till uttryck där, samt om de institutionella och tekniska förutsättningarna för tillkomsten och produktionen av programmet. Den övergripande frågan blir på vilket sätt *TV-journalen* byggde vidare på och utvecklade biografjournalerna, samt vilken betydelse den kom att få som länk mellan biografjournalerna och senare mer tv-mässiga nyhetsprogram som *Aktuellt*.

Nyhetstjänst på prov

Sommaren 1953 började Radiotjänst (namnbyte 1957 till Sveriges Radio, SR) svara för tillflödet av program till TV-nämndens försöks-sändningar på onsdagar. Programmen, som då gick på förmiddagarna och inte var avsedda för sammanhängande betraktande, bestod av blandat inköpt material: tecknade filmer, reseskildringar, musikfilmer och film som användes i skolorna.⁴ När det gällde nyhetsmaterial fick man från BBC deras engelska tv-journal, som sändes med svensk speakeröst direkt från studion. Oftast medverkade Manne Berggren eller Bengt Feldreich, vilka broderade runt den text BBC sänt dem. Radiotjänst hade emellertid även börjat producera egna journaler. Under det första året visades bland annat ”Radiosalongen på Ostermans”, ”Ett besök på Kungsholm” och ”Svep från bilsalongen”.

Det är i sammanhanget intressant att jämföra framväxten av svenska nyhetsprogram med utländska motsvarigheter. Ett av den amerikanska televisionens första reguljära nyhetsprogram, *See it Now* på CBS (ett bolag som SR kom att införskaffa filmmaterial ifrån) hade premiär 1951 och föregicks av ett nyhetsprogram i radio, *Hear it Now*, samtidigt som man liksom SR byggde vidare på biografernas filmjournaler.⁵ I England har Philip Dorté beskrivit hur det gick till när BBC började med sina tv-journaler.⁶ BBC hade börjat med tv-sändningar redan före andra världskriget och överförde då journalfilmer från Gaumont-British och British Movietone till några tusen tittare. När BBC återupptog tv-verksamheten 1946 kunde man inte längre sända journaler från filmbolagen, eftersom dessa kände sig hotade av televisionens ex-

pansion. Den egna journalfilmproduktion som BBC utvecklade kännetecknades av att de enskilda inslagen var längre än biografjournalernas, en skillnad som kanske betingades av de bägge mediernas respektive publiksituation: hemmets lugnare tempo kontra biografernas mer uppdrivna rytm. Dessutom utvecklade BBC kamera- och redigeringsarbetet för att skapa ett mer effektivt berättande, vilket också det till viss del betingades av de olika publiksituationerna – i hemmet är det lätt att kliva upp ur tv-soffan om det blir tråkigt, medan man i biograferna sitter fast i sin stol. Denna utveckling ledde till starten 1948 av ett eget nyhetsprogram på BBC, *Television Newsreel*.⁷ Som namnet antyder – ”Newsreel” – gick man ännu i fotspåren av filmjournalerna (”newsreels”), för att sedan hitta sin egen väg.

Våren 1954 beslutade så svenska Radiotjänst att en person skulle svara för ”aktuellt stoff inkluderande reportage, nyheter, inslag av dokumentär form och väderlek” för det nya tv-mediets vidkommande.⁸ Denna person skulle anskaffa programuppslag, söka efter lämpliga reportrar utanför företaget samt knyta kontakter med lämpliga fotografer på olika platser ute i landet. Vidare skulle han eller hon svara för utbildning – ”även mera fältmässig sådan” – av lämplig personal utom och inom företaget, såväl reportrar som fotografer. Efter en månads utbildning skulle ”en väderleksrapport och en nyhetsfilm per vecka jämte en reportagefilm varannan vecka” iordningställas. Avslutningsvis skulle de båda stilbildande veteranerna inom radioreportaget, Olof Forsén och Lars Madsén, ”inventera sina möjligheter”, det vill säga se om de kunde arbeta även med reportage för tv.

Utkik 1954

Debuten för övningsverksamhetens tv-program skedde fredagen den 29/10 1954, med följande tre punkter:

1. VÅDRET inför veckoslutet.
2. UTKIK. Veckans journal.
3. EN SKÅL FÖR TELEVISIONEN! Hjärtliga välgångsönskningar av Staffan Tjerneld. Regi: Per-Martin Hamberg. Dekor: Yngve Gamlin. Medverkande: Annalisa Ericson, Lars Ekborg, Arne Källerud [m.fl.].

Utkik, programpunkten med veckans journalfilm, blev alltså den svenska televisionens första nyhetsprogram och var cirka 15 minuter långt. Det planerades sedan återkomma varje vecka. Som namnet antyder

var det en journal som innehöll korta, filmade nyhetsglimtar; dess mönster var biografernas filmjournaler. Det mesta materialet gjorde man själva, endast enstaka inslag levererades utifrån, framför allt från den nordtyska televisionens nyhetstjänst. Ansvarig för *Utkik* var dåvarande producenten Håkan Unsgaard (sedermera chef för TV1 i samband med tillkomsten av en andra tv-kanal 1969), som deltog i den första utbildningskursen 1954 och som hade ämnesområdena aktualiteter, reportage och samhällsorientering som specialitet. Om dessa aktualiteter i tv berättade Unsgaard, uppenbarligen en smula sarkastiskt, för direktionen på SR, att bland annat ett inslag på 1 minut och 45 sekunder låg färdigt ”om en stor Stockholmsnyhet: Ölutkörarna har fått standardiserade uniformer!”. Unsgaard förefaller alltså inte ha varit helt tillfreds med att behöva anamma biografjournalernas beprövade koncept, där kuriositeter och små glädjeämnen ständigt lyftes fram i förgrunden. Resten var än så länge uteslutande planer, till exempel ”intervjuer bland ungdom om de makabra trafikpelarna på Stockholms öppna platser, ett inslag från Rörstrands utställning i Köpenhamn, Storstockholm i form av trafikmyller, matarbussar, tunnelbana och en intervju med det nya borgarrådet, som skall berätta, hur han ämnar lösa detta problem”. Det enda planerade provinsinslaget var ett om Göta kanal.

Även om allt detta var inslag som ännu befann sig på planeringsstadiet så kan man se att de redaktionella värderingarna i hög grad var de som också präglade SF-journalerna. Rörstrands utställning i Köpenhamn handlar exempelvis om svensk företagsamhet i utlandet, en typ av patriotiska och nationellt identitetsförstärkande inslag vanliga i svensk journalfilm. Bilderna från Storstockholm kan i sin tur placeras i en lång tradition av stadsbilder med turistmotiv som, vilket Pelle Snickars visat, var ett vanligt motiv redan hos de bildföreläsare som under 1800-talet föregick filmmediet.⁹ Förutom detta hoppades man även få en del material från utlandet. Här fanns det redan en överenskommelse med amerikanska CBS om att få en del av deras nyhetsmaterial en gång i veckan. Även FN:s filmdetalj och US Information Service hade lovat att ställa material till förfogande.¹⁰

Ifråga om offentliga evenemang skulle man börja den 10/12 1954 med en överföring från Nobelfesten. Här skulle alla tre kamerorna vara i arbete, två på var sin sida på raden och en inbyggd i blommor bakom pelarna på podiet. Förutom detta pågick diskussioner om att sända en julotta från Seglora kyrka på Skansen, men eftersom den levande belysningen skapade ljusgärdeffekter var man tvungen att spe-

cialbelysa kyrkan. För att inte detta skulle störa de ordinarie kyrkbesökarna hade Skansen lovat att arrangera en extra tv-julotta med publik som accepterade de förändringar man från SR:s sida av tekniska skäl var tvungen att göra. Det handlar här alltså om nationellt samlande evenemang med hög kulturell legitimitet – den stolta Nobelfesten samt den traditionstyngda och lika högtidliga julottan. Man förde här, i slutet av år 1954, även förhandlingar med idrottsorganisationerna om återutsändningar av deras evenemang. Från Ishockeyförbundet hade man preliminärt löfte att utan kostnad sända en del matcher under säsongen. Lika positivt var förhållandet till arrangörerna av SM på skridsko. Återigen är det frågan om evenemang med stark rituell prägel som knyter ihop en nationell gemenskap, fast nu med mer folkliga förtecken än Nobelfesten och julottan.

I ett brev till direktionen daterat till den 15/11 1954 konstaterades, att det enligt erfarenheter som gjorts av europeiska tv-företag var synnerligen viktigt att från allra första början arkivera och registrera inslag i nyhetsprogrammen – både sådant, som hade kommit till användning i nyhetsprogram och kanske framförallt sådant material, som inte använts: ”Efter tre journaler framstår detta behov mycket starkt i vår verksamhet. För närvarande torde vi ha drygt 3.000 m film, som ligger osorterad vind för våg. (Detta gäller endast våra egna tagningar och de amerikanska News-filmer, som vi fått!)” Brevskrivaren yrkade därför på att ”en kvinnlig kontorskraft” skulle anställas på halvtid, för att kontinuerligt hålla reda på detta material och bland annat ordna med ”STIM-registrering o.d. för journalen”.¹¹ *Utkik* kom att sändas endast under 1954. Under perioden januari till augusti 1955 ingick inget särskilt nyhetsprogram i SR:s provverksamhet. Nyhetsfilmer köptes här från Viz-news och andra utländska nyhetsbolag, samtidigt som en del svenska nyheter filmades. Dessa filmer sändes en gång i veckan i blockprogrammet *Filmprogram*.

TV-Journalen startar 1955

Under ledning av Erik Bergsten startades så i augusti 1955 *TV-journalen*, vilket i hög grad var *Utkik* under nytt namn och ny ledning. Bergsten hade börjat som så kallad hallåman på Radiotjänst redan 1947, varefter han 1953 övertog Nils Jerrings arbete som chef för *SF-journalen*. När Bergsten återvände till Radiotjänst 1955 var det just för att bli ansvarig för *TV-journalen*.¹² Bergsten, som sedermera kom att bli långvarig redaktör för programmet *Tekniskt magasin*, var intresse-

rad av ny teknik och vetenskap varför han gärna lyfte fram sådant programstoff i *TV-journalen*.

Den första *TV-journalen* under Bergstens ledning sändes den 29/8 1955. Fram till december 1955 gick den in under rubriken *Filmprogram*, men därefter utgjorde *TV-journalen* en egen programpunkt. I de provisoriska föreskrifter som antogs i juni 1956 ingick *TV-journalen* i Filmgruppen. Enligt Monika Djerf-Pierre och Lennart Weibull kom *TV-journalen* under de följande åren att bli en av televisionens mest uppskattade programpunkter, ”både av publiken och av pressens recensenter”.¹³ *TV-journalen* inleddes med en vinjett bestående av ett kameraobjektiv med en bländare som zoomades ut, varpå Bergsten själv kom in med en förinspelad presentation av innehållet – ett innehåll som förstas styrdes av tillgången på nyhetsfilm. Utrikesmaterialet do-

Erik Bergsten i studion med filmkameror och tv-apparater.

minerade, inte sällan i form av dramatiska och sensationella händelser, såsom krig och naturkatastrofer. Eftersom de nyhetsfilmer som köptes in måste transporteras till Stockholm med flyg, båt eller tåg, med tämligen långa leveranstider som följd, och eftersom *TV-journalen* inledningsvis bara sändes en gång i veckan, så kunde man inte tillhandahålla en helt dagsaktuell nyhetsservice, även om detta var det hägrande målet. Nyhetsbevakningen i *TV-journalen* bestod därför som regel av inslag från större evenemang, utställningar, statsbesök och jubileer och av reportage kring ny teknik, byggnationer, idrott och kuriosa av typen märkliga djur och liknande, alltså sådant som var känt i förväg. Detta innebar att bevakningen kunde planeras i god tid.¹⁴

Vid en intervju i december 1956 med "journalredaktör" Erik Bergsten, som skulle "förse TV-publiken med rykande färska bilder till dagskrönikan", framkom att personal eller material inte ville räcka till för alla hans planer.¹⁵ Bakom *TV-journalen* låg "i första hand nyhetsbevakningen", som var ordnad på samma sätt som vid dagspressen. Sedan följde planeringen av det inhemska reportaget och fördelningen av uppdrag på "filmfotograferna" i Stockholm, Göteborg och Malmö. Ute i landet hade man dessutom kontakt med andra fotografer, som vid behov kunde rycka ut och "göra en filmupptagning". Filmerna skickades sedan snabbaste transportväg till Stockholm för framkallning. Därmed var emellertid bara halva arbetet gjort. Innan journalen kunde sändas måste redaktören nämligen gå igenom hela sitt material jämte de textlistor, som fotograferna skulle bifoga sina filmer. De bästa filmerna valdes ut och med ledning av textlistorna författades en speakertext, som måste sekundanpassas till bilderna och de eventuella ljudupptagningar, som skett redan vid filmningen.

Så fort journalen gått ut över stockholmssändarna skickades den till Göteborg, där den visades dagen därpå. Sedan fick Malmö överta filmen och komplettera den med sydsvenska inslag, varefter Malmöchefen Gunnar Ollén reste till Köpenhamn, där han på fredagskvällen sände den sydsvenska versionen. En *Sydsvensk TV-journal* hade nämligen startats i december 1955.

Sydsvenska TV-journalen

I Malmö hade man startat med tv-sändningar i december 1954. Detta möjliggjordes genom användning av tv-sändare i Köpenhamn, där danska Statsradiofonien inledde sina sändningar hösten 1951, med följd att antenner med riktning åt danskt håll snart sköt upp på mal-

möhusens tak. Bakom radio- och tv-verksamheterna i Malmö låg alltså Gunnar Ollén, en litteraturforskare som hade doktorerat på Strindbergs 1900-talslyrik. I början av fyrtioalet anställdes han som halvlåman på Radiotjänst men han hade tidigare även verkat vid radioteatern. Från 1950 till 1979 var han chef för Sveriges Radios södra distrikt, med säte i Malmö.¹⁶

Upprinnelsen till Malmös tv-sändningar var att Radiotjänst våren 1954 hade försett Ollén med "en egen mottagare" så att han kunde notera vad han såg från dansk tv och sedan rapportera om detta till Radiotjänsts ledning i Stockholm: "Sändarstyrkan var 400 watt men störningarna många och antalet sändningstimmar litet. Skylten 'Teknisk uheld' dök ofta upp."¹⁷ Den 4/7 1954 hände så något som blev avgörande för Ollén. Han hade då via en transmission från Schweiz, som vidareändades från Köpenhamn, kunnat se finalen i fotbolls-VM mellan Västtyskland och Ungern, vilket ledde till insikten att tv var något man måste ha, så fort som möjligt. Frågan var bara hur det skulle gå till, eftersom något anslag till television inte fanns att tillgå, liksom heller inte någon sändare. Dessutom var personalen hårt engagerad i den alltjämt ökande radioproduktionen. I Stockholm skulle man förvisso starta försökssändningar med tv, men vad som hände i övriga landet hade man enligt Ollén "inte tid att ägna en tanke" eftersom man hade fullt upp med egna problem.¹⁸

Ollén kom då att läsa en notis om att den danska televisionen hösten 1954 hade skaffat sig en egen OB-buss (OB = Outside Broadcasting) som möjliggjorde sändningar från andra lokaler än tv-studion. Ollén ordnade då så att man fick låna den nya OB-bussen över till Malmö och sända någonting därifrån, via sändaren i Köpenhamn. Så kom det sig att televisionen i Skåne fick sin officiella start torsdagen den 2/12, 1954 kl. 20–21, med den lokalpatriotiska programtimmen *En afton i Skåne*. Sändningen mottogs väl i pressen och Ollén menar att man här hade byggt "en televisionens Öresundsbro som skulle få positiva konsekvenser långt in i framtiden".¹⁹

I Stockholm fortsatte 1955 försökssändningarna med tv på särskilt beviljat budgetanslag, men det var en knappt tilltagen budget som inte innefattade tv-verksamheter vid stationen i Malmö. "I ett avseende var man dock intresserad av att hålla kontakt med oss", skriver Ollén: "Nyhetsjournalerna behövde tillskott utifrån landet."²⁰ Här såg man i Malmö en möjlighet att komma med i tv-verksamheterna trots att man saknade egen utrustning. Sommaren 1955 fick Ollén också tillstånd av dem som var ansvariga för försökstelevisionen i Stockholm

att göra kortfilmer från den stora utställningen om människans boendemiljö och modern formgivning, H 55, som försiggick i Helsingborg. Ollén hade tagit kontakt med fotografer och filmintresserade som kunde tänkas bli med i arbetet och genom en frilansfilmare vid namn Arne Ingers kunde man införskaffa Malmötelevisionens första filmbil. Det resulterade i "sex tiominuters kortfilmer, med särskilt snygga bilder av nordiskt konsthantverk".²¹

Mottagningen i Malmö kom från och med maj 1955 att förbättras avsevärt genom en ny dansk sändare stationerad i Gladsaxe. Hela året 1955 följde Ollén de danska nyhetssändningarna och samlade idéer genom att anteckna vad han tyckte var bra och vad han tyckte var mindre bra. Ollén tyckte att samma nyhetstäckning via tv borde vara tillstädes i Sverige och tog därför återigen kontakt med sina danska kollegor och framförde "ett förslag med vida större räckvidd än ifråga om livesändningen 1954"; kunde man inte, undrade Ollén, "få bidra en gång i veckan med en svensk filmad journal med stoff från Stockholm och Skåne"?²² Svaret blev ännu en gång ja. Inte nog med det – efter en inledning på torsdagskvällar skulle man få en av tv-veckans mest attraktiva sändningstider: fredagskvällar kl. 19.30–19.55. Dessutom skulle man få teknisk assistans med montering och mixning på fredagsmorgnarna. Starten för *Sydsvensk TV-journal* blev torsdagen den 22/12 1955 kl. 20. Nu var det inte längre bara stockholmarna som kunde få se svensk nyhets-tv. Det blev nu också möjligt i södra Sverige. Riktmärket för sändningarna med *Sydsvensk TV-journal* blev också vad som intresserade i Skåne.

Ollén lyckades alltså anordna sändningar via Köpenhamnsändaren, som kunde ses över Malmöområdet. En central programpunkt i dessa sändningar blev den *Sydsvenska TV-Journalen*. Detta var de första skånska regionalsändningarna av tv-nyheter. Enligt en intervju med Ollén i oktober 1956 bestod *Sydsvenska TV-Journalen* av "de bästa bitarna ur Erik Bergstens journal från Stockholm samt ungefär fyra Skåne-avsnitt".²³ Att Stockholms TV-journal inte gick att se i Skåne berodde helt enkelt på att det inte fanns någon länkförbindelse ännu – en sådan kom till stånd först försommaren 1958, i samband med fotbolls-VM; då blev Malmös egen tv-sändare klar för att ta emot det svenska riksprogrammet från Stockholm via Göteborg. Det var också denna utbyggnad av länkförbindelserna mellan Sveriges tre största städer som möjliggjorde starten av *Aktuellt* i september det året, 1958. De nyhetsfilmningar som man från och med september 1958 gjorde i Malmö kom sålunda att ingå i *Aktuellt*, om de ansågs ha riksintresse.

Starten av *Sydsvenska TV-journalen* i december 1955 medförde att året 1956 kom att bli Olléns dittills arbetsammaste. Personalen hade förvisso vuxit till tio anställda, men alla var hårt engagerade i radioproduktionen som vuxit även den; i november 1955 hade det tillkommit ytterligare en radiokanal, P2. Detta med television i Malmö hade varit Olléns egen idé och han fick sköta det själv:

Helt plötsligt kom för mig livet bland medverkande i en ombonad radiostudio med stängda fönsterluckor och koncentrationsljus över mikrofonen att bytas mot ett nästan ständigt jagande, ofta över Syd-sveriges vida slätter, till slott med högtidliga spegelbilder i karpdammen, till bullriga motortävlingar, tågolyckor, dvärghönsutställningar, Ungern-demonstrationer, stormhärjade skogar på Österlen, Högsta Sovjet på Skånebesök, modevisningar, Jussi Björling-premiär, orienteringstävlingar och rikskansler Adenauer på bröllopsvisit i Kalmar.²⁴

I denna exempelsamling av inslag kan man fortfarande skönja konturerna av biografjournalernas innehåll: olika typer av evenemang, lustiga djur, moderniteter av typen mode och teknik – allt lika förtröstanfullt. Här finns dock även internationella konflikter och krigsliknande tillstånd, bland annat Ungern-krisen hösten 1956, som det blir anledning att återkomma till.

Då det inte gick att framkalla i Malmö måste alla filmer först över till Ankerstjernes laboratorium i Köpenhamn, varefter de på torsdagskvällen sändes tillbaka till Malmö med flyg eller färja – något som ibland skapade problem till följd av dåligt väder och inställda eller försenade transporter. Inte sällan satt Ollén på färjan till Köpenhamn med tidtagarur, författade texterna och provtalade in dem.²⁵ I allt detta jäktande fanns emellertid en tillfredsställelse eftersom man trots allt hängde med på tv-tåget, ”om också bara med en fot och mycket obekvämt. Sydsvenskarna fick se det viktigaste av vad som hänt söderöver under veckan, fast ljudupptagningarna för det mesta måste ersättas av berättande text på den gamla SF-journalens vis.”²⁶ TV-journalerna i Malmö gjordes alltså till viss del i samma stil som biografernas SF-journaler. Det gick till så att Ollén kommenterade bilderna med grammofonmusik i bakgrunden, ”lättsamt kåserande men med fakticitet”.²⁷ Mixningen kunde vara en stressframkallande procedur eftersom Ollén måste tala i cirka 15 minuter utan att staka sig, dessutom i så jämnt tempo att han inte kom i otakt med bilderna. Om det råka-
de ske måste intalningen tas om från början, vilket var extra bekym-

Gunnar Ollén på väg med färja över Öresund med ännu en filmad TV-journal som skall sändas från Köpenhamn till de sydsvenska tittarna.

mersamt eftersom mixningstiden var knappt tilltagen; andra program stod i tur att färdigställas. Från och med mitten av oktober 1956 behövde Ollén dock inte personligen fara över till Köpenhamn och kommentera bilderna utan kunde tala in texten ”på filmband”.²⁸

Snart kom tecken på att *Sydsvenska TV-journalen* uppskattades. Inte minst viktig var Skånepressens stora och stödjande uppmärksamhet – här blev TV-journalerna flitigt recenserade: ”Vi var i alla fall det svenska inslaget i allt danskt som behärskade tv-kvällarna i skånska vardagsrum”, som Ollén uttrycker det.²⁹ Att *Sydsvenska TV-journalen* ofta lovordades framgår också av min pressgenomgång. Det var inte

Filmfotografen Jan Andersson hissas upp i Hörbymasten för att fånga bilder åt *Sydsvenska TV-journalen*.

nödvändigtvis nyhetsvärdet som lyftes fram, utan lika gärna det bildande i alla inslag från laboratorier, författarhem, statsbesök eller andra länder. Ibland var pressens tv-recensenter mer sparsamma med berömmet. Fredagen den 21/9 1956 kl. 19.30–19.55, exempelvis, innehöll vad *Sydsvenskan* rubricerade som "Den svenska TV-journalen via köpenhamnssändaren" och *Svenska Dagbladet* som "Sydsvenska TV-journalen [...] via Köpenhamn" bland annat inslag om Sandhamnsregattan, Nya DC 7-an, Valet i Malmö, Halmproblemet (halmskörd på ett storgods), Brandskyddsövning i Hälsingborg och Svenskt travkriterium

på Jägersro. På *Svenska Dagbladet* menade man att det hela var "passabelt".³⁰ På *Kvällsposten* i Malmö tyckte man att "journalnytt" denna kväll bjöd på "föga aktuella saker". Dock var det ett av inslagen som väl försvarade sin plats, tyckte man, "nämligen det som visade, när den nya DC 7:an anlände till huvudstaden. I sällsynt vackra bilder hade fotografen fångat planet, när det svävade fram i det blå, svepte över Stockholm med Stadshuset som magnifik bakgrund för att slutligen ta mark på Bromma."³¹ Bästa inslaget bland "de sydsvenska glimtarna" ansåg man på *Kvällsposten* vara "det trevligt sammanställda reportaget från söndagens val. Här hade kameran förevigat kända röstsedelsutdelare i Malmö, välkända malmöprofiler vid valurnorna, kvällens och nattens hetsiga arbete på Televerket, när valresultaten strömmade in, samt den glada stämningen på Ungsvenskarnas lokaler." Den långa skildringen av brandkärsuppvisningen i Hälsingborg tålde förvisso att ses, tyckte man vidare, medan "Jägersro-vännerna fick sitt genom en inte alltför lustig upptagning av svenskt travkriterium".³² Det som främst uppskattades var alltså allmänbildande skildringar av exempelvis tekniska framsteg och valarbetet.

Ungern-krisen genombrott för TV-journalen

Minst lika viktigt som det svenska journalmaterialet var det utländska. I den rutinmässiga materialanskaffningen i Stockholm hade man daglig telegramkontakt med BBC i London. Med Columbia fanns det ett halvårskontrakt på huvudsakligen amerikanskt material och i Paris hade svensk television fått sin första egna utlandskorrespondent i Gerd Almgren. På motsvarande sätt skickades svensk journalfilm utomlands, "fast kanske inte i den utsträckning man skulle önska"; personalen räckte inte till att skicka offerter och översätta textlistor i den takt som erfordrades. För att exempelvis intressera köpare i USA måste filmmaterialet vara i väg inom tio timmar efter tagningen. Det lyckades man klara när det gällde den svenska Sueztruppens avfärd, och man hoppades här, i december 1956, också kunna leverera bilder från Luciafrandet – ett för utlandet exotiskt material som också gav Sverige uppmärksamhet, ungefär som Nobelfesten. Vad Erik Bergsten annars främst ville ha till stånd var "en perfekt fungerande speditjonsapparat" så att film kunde skickas och tas emot dygnet runt. Som det var nu tog lokala transporter, tullbehandling och korrespondenser alltför mycket tid i anspråk.

Material rekvirerades också telegrafiskt från de utländska tv-före-

tag, som var anslutna till Eurovisionen. Ett exempel är händelserna under de kritiska dagarna i det av Sovjetunionen ockuperade Ungern. I oktober 1956 utbröt en spontan folkresning efter att revoltledaren Imre Nagy proklamerat fria val och Ungerns utträde ur Warszawa-pakten. Det ledde till att sovjetiska trupper angrep Budapest, att János Kádár insattes som regeringschef och att Nagy avrättades. Sveriges Radio tog i samband med detta kontakt med alla tänkbara utländska tv-stationer med resultatet att det kom ”utmärkt bildmaterial” från Österrike.

I sin recension av rapporteringen från Ungern tyckte signaturen Smk i *Aftonbladet* att det var aktualiteterna som sköttes ”bäst i svensk TV”:

Journalbilderna i går från Ungern var föredömliga: koncisa, chockerande och överskådliga. Inga tidningsbilder har fått fram det fasansfulla i det som händer i så hög grad som detta filmreportage. Vem kommer att glömma bilden av de små barnen spottande på den grav, där en quislingofficer från säkerhetspolisen jordats sedan han trampats ihjäl av massorna? Bildkommentarerna var denna gång bättre än förut: fylligare och mer informerande.³³

Dessutom tyckte Smk att ett ”extraprogram från Suez” på ett utmärkt sätt tecknade bakgrunden till ”vad som hände några timmar senare, när briter och fransmän gick till aktion”. Under rubriken ”Starkt i Journalen” berättade Lennart Edberg i *Expressen* att han en stund kvällen innan beklagade att televisionen ännu inte blivit allmän i Sverige (tv-nätet var alltså inte fullt utbyggt):

Det var när Journalen kunde visa filmbilder från Ungern, tagna där så sent som i söndags, när gränsen mot Österrike öppnats. Bilderna visade grupper av motståndsmän på marsch, lyckligt vinkande människor på vägarna, soldater som sprättade bort de röda stjärnorna från sina uniformer, några gripande scener från en massbegravning av stupade motståndsmän – och till sist den osmyckade landsförrädargraven, som folket spottade på. Vi fick på några få minuter en intensivt levande skildring av den ungerska frihetskampen.³⁴

Veckan efter, i början av november 1956, skrev signaturen Carro i *Aftonbladet*, att ”TV-journalen fick rädda lördagskvällen och gjorde det med besked. En rykande färsk film från det revoltskakade Budapest följdes upp av ögonvittnesskildringar och fackkommentarer. Fin TV.”³⁵ I *Morgon-Tidningen* skrev signaturen S. G-D. samma dag att

tv-tittarna förutom *Lyckohjulet* med Folke Olhagen och en ”underbart vacker film av Sven Björklund om Roms fontäner”, som ”extra inslag” fick bilder från katastrofens Ungern, ”där förödelsen var skrämmande. Dessutom fick man en viss orientering om det oklara läget i både Ungern och Suezområdet i Karl Axel Sjöbloms utmärkta intervjuer där det främst var magister Holm och major Löwenhielm som gav så instruktiva upplysningar man rimligtvis kan begära. Den klara framställningen och den lugna tonen var välgörande.”³⁶

Man kan notera att den ansträngt smattrande och hurtfriska speakerstämma som i det längsta präglade biografjournalerna här alltså var ersatt av en lugnare ton. Noteras kan även intervjuinslagen. Det var i början av oktober månad 1956 som televisionen berikade sin, enligt Lennart Edberg i *Expressen*, ”redan förut berömvärda nyhetstjänst” med ett nytt inslag: aktuella snabbintervjuer, som stoppades in i programmen när anledning gavs. Edberg ansåg att Karl-Axel Sjöblom var ”en bra frågare, och hans stötar sätts in påpassligt”. Uppskattningen av denna journalupplaga underströks av Olle Bengtzon i *Expressen*, som under rubriken ”Laddad journal” framförde åsikten att ”[f]em minuters journalfilm berättade den skakande sanningen om vad Budapest genomlidit – bättre och mer avslöjande än alla i och för sig utmärkta radioprogram tillsammans”.³⁷ Detta var, menade Bengtzon, åter ett bevis för ”hur revolutionerande TV är för nyhetsförmedlingen. Politiska och militära kommentarer serverades också som extrainslag, vilket tacksamt noteras med den lilla marginalanmärkningen att kartbilderna borde ägnas ännu mera omsorg.” Kunskapsvärdet samt det emotionella och ideologiska trycket i bilderna och kommentarerna från och om Ungern – kampen med livet som insats för västerländsk frihet och demokrati gentemot den brutala och förtryckande kommunistiska diktaturen – var alltså stort, medan det återstod en hel del att utveckla rent pedagogiskt med avseende på det grafiska materialet, vilket förstås var en fråga om teknik och inte minst tidsmässiga resurser, eftersom detta var före dataanimeringens tid.

Strax före jul 1956 kunde signaturen Woll. i *Svenska Dagbladet* konstatera att ”TV-journalen låg förankrad på de utländska fronterna. Där såg man bl.a. en bekymrad Dag Hammarskjöld [FN:s svenske generalsekreterare, min anm.] med djupa pannveck bevittna FN-ungrarnas samfälliga avtåg från församlingen i New York och laboratoriearbetet med den konstgjorda satellit som 1957 seglar upp i det okända [förmodligen Sputnik]”.³⁸ Samma dag skrev S. G-D. i *Morgon-Tidningen*, att han hade ”mycket mera nöje och behållning av Erik Bergstens

välredigerade TV-journal än av det svagt regisserade Napoleonspelet, som följde därefter i torsdagsprogrammet. Både urvalet av bilder samt de särdeles välformade texterna, som Bergsten själv läser alldeles utmärkt klart och behagligt, gjorde hans TV-journal som oftast till ett verkligt värdefullt och aktuellt programinslag.”³⁹ Det står alltså klart att *TV-journalen* under hösten 1956 slog igenom som en mer modern nyhetsförmedlare än biografjournalerna, både till form och innehåll.

Utökad TV-journal

I början av november 1956 utökades nyhetsverksamheten till två TV-journaler i veckan. Förutom den vanliga halvtimmesjournalen på tisdagar började man då med en journalkvart även på torsdagarna. ”Journalredaktören Erik Bergstens egen och hans tre filmfotografers redan nu tunga arbetsbörda utökas därmed till gränsen för det omöjliga”, tyckte man i *Dagens Nyheter*, som dock var fast i sin övertygelse om att Bergsten trots detta skulle ”hålla lika hårt på kvaliteten som förut”.⁴⁰ Båda journalerna skulle som dittills omfatta nyheter från in- och utlandet. Två utländska filmjournaler stod till Bergstens förfogande: den franska Minervajournalen som man abonnerat på sedan *TV-journalens* start, samt en speciell filmjournal för tv gjord av CBS i London – ett internationellt samarbetsorgan för en rad tv-bolag.

Bakgrunden till denna utvidgning av *TV-journalens* verksamhet var enligt TV:s programchef Per Martin Hamberg, att man under olympiska sommarspelen i Melbourne, Australien som började den 22/11 1956, ville försöka komma med tv-referat två dagar i veckan.⁴¹ Några kommunikationssatelliter existerade inte ännu så direkta TV-sändningar var omöjliga – det handlade fortfarande om filmat material som måste transporteras över världen med båt eller flyg. Planen var att man efter OS skulle fortsätta köra *TV-journalen* två gånger i veckan. Hamberg räknade också med att SR:s utsända Sven Jerring och Lennart Hyland skulle kunna ”dirigera CBS-filmerna med hänvisning till våra speciella önskemål”.

”Nyhetstjänsten är A och O för televisionens programverksamhet”, därför hade också ”TV-journalen ägnats all den omsorg resurserna till-låtit”, skrev man i *Röster i Radio* ett par månader in på året 1957.⁴² Man kunde också meddela att ”ytterligare ett stort framsteg tagits”, genom att televisionen hade tecknat ett kontrakt med United Press (UP) som innebar att man från och med mars månad 1957 ägde tillgång till ”dess världsomspännande nyhetsmaterial för TV”. Till en början kom detta

material att levereras två gånger i veckan, men meningen var att man senare skulle få dagliga leveranser. I samband med detta blev det aktuellt att "utvidga journalverksamheterna till flera dagar i veckan"; målet var förstås att så småningom kunna leverera och motta tv-nyheter dagligen. I väntan på detta fick man trots allt "så färskt ett filmat nyhetsmaterial över huvud taget kan vara" eftersom det europeiska nyhetsstoffet från UP kom till Sverige och SR "direkt från laboratorier och redaktioner i London och Paris".

I juni 1957 bestod tv:s journalteam, förutom redaktören Bergsten, av fyra filmfotografer, två ingenjörer, en filmtekniker och två "klipperskor". Deras arbetssituation beskrevs på följande sätt i *Morgon-Tidningen*: "Filmmaterial anländer från all världens hörn med senaste nyheter. Det har varit ett oerhört arbete att bygga upp hela den kontaktorganisation, som måste finnas för att filmutbytet med alla de olika länderna skall vara effektivt. Att de har lyckats och lyckats bra visar ju den dagsaktuella journalen där nyheterna aldrig är mer än någon dag gammal."⁴³ Läsaren får också veta att musiken och effekterna är "mycket viktiga detaljer för att filmen skall få den rätta touchén. Och så skall då film och ljudband synkroniseras i ett redigeringsbord." Efter att ingående ha beskrivit allt slit och all stress med att få färdig en journalupplaga säger sig skribenten tänka med bävan "på den dag då TV skall ha journal varje dag. Redan i höst är det på tal att utöka och sända journalen tre gånger i veckan."

När programdirektören Henrik Hahr summerade den svenska televisionens första verksamhetsår, löpande från 1/9 1956 till 30/6 1957, kunde han konstatera att nyhetstjänsten i hög grad var koncentrerad till de filmade TV-journalerna kompletterade med extra inslag, såväl direktsända som på film.⁴⁴ Närmare bestämt hade det förekommit 87 editioner av dylika nyhetsprogram. Det visade materialet kom dels från nyhetsbyråer med världsbevakning och genom europeiskt nyhetsutbyte, dels från "egna journalfilmare" och från ett växande antal fotografer ute i landet. Därigenom hade TV-journalerna kunnat bli "rap- pa och intressefångande kaleidoskop från in- och utland och står högt upp på skalan, när det gäller popularitet".

Särskild uppmärksamhet tilldrog sig "de rykande färska bildreportagen" från Ungernkrisen. "Filmbilderna av kardinal Mindszenty glömmen ingen som såg dem", menade Hahr som också framhöll att såväl Nobelfesten som Riksdagens högtidliga öppnande nu "ägde rum i TV-tittarnas vardagsrum". På sportens område hade fotboll, tennis, ishockey, bandy, bowling, handboll, skridsko och bordtennis visats upp. Tv-reportrarna hade även "varit på uranjakt och givit sig in i flyg-

medicinarnas centrifug”. Här framhålls alltså både det traditions-tyngda och det moderna stoffet – å ena sidan Nobelfest och Riksdagens högtidliga öppnande, å den andra uranjakt och flygmedicinska centrifuger. Som ett mellanting finns den organiserade tävlingsidrotten, en vid denna tid samtidigt modern och traditionsstyrd företeelse. Någon inhemsk, grävande journalistik syns ännu inte till i *TV-journalen*. Det var också mycket som inte ansågs passande att skildra i det hembaserade tv-mediet. När ”TV ville journalfilma den mördades lägenhet”, som en rubrik löd i *Morgon-Tidningen* i oktober 1956, ansåg man i *Svenska Dagbladet* att de tv-ansvariga ”alltid måste tänka på vilket känsligt medium de arbetar med”:

Häromkvällen ryckte, enligt uppgifter i pressen, TV-filmare ut för att bildmässigt fånga interiörerna kring Södermordet; polisen avstyrde emellertid tilltaget och kameramännen fick återvända utan resultat. Den uttryckningen var komplett onödig – det är inte den sortens journalistiska bravader som TV-folket skall söka efterlikna. Smaklösheter och bristande omdöme kan vara illa nog i en tidning: på bildrutan och åsedda i familjekretsen skulle effekten bli förgrovd över det tillåtna.⁴⁵

Försommaren 1957 slog signaturen C. J-n i *Röster i Radio* fast, att nyhetsförmedling skulle komma att bli en av televisionens huvuduppgifter i framtiden: en titt på några veckoprogram från olika tv-länder i Europa visade också att ”journaler och aktuella reportage” upptog ”en betydande del av programtiden”.⁴⁶ Till detta bidrog inte minst eurovisionsnätet, som gjorde det möjligt att direktsända ”de större evenemangen” över hela Västeuropa. I Sverige fick man dock tills vidare ta filmen till hjälp för att via tv förmedla nyheter utifrån. Även inrikesreportaget skedde till övervägande del med film, en metod som ”nog inte [kommer] att överges inom överskådlig tid”, trodde C. J-n.

Eftersom nyhetstjänst var liktydigt med ”snabba underrättelser” strävade man emellertid även inom svensk tv efter att kunna sända ”dagliga journaler”. Till att börja med skulle det under hösten 1957 bli tre TV-journaler i veckan. För att försörja dessa TV-journaler med aktuellt stoff krävdes ”filmade medarbetare” som med kort varsel kunde nå de platser där något hände; vad detta ”något” kunde tänkas vara definierades dock inte av C. J-n, varför man, i ljuset av senare tiders nyhetstjänster, kan fråga sig vad som ansågs vara en nyhetsvärdig händelse på *TV-journalens* tid.

Vad gällde utrikeshändelserna så täcktes de genom samarbetet med

utländska tv-företag, och med United Press (UP), med dess nära nog världsomspännande organisation. För filmreportage inom Sverige var man inom televisionen tvingad att bygga upp ett helt nytt bevakningsnät. Erik Bergsten hade lagt ner ”stor möda på att kontakta 16-mm-filmare runt om i landet och lyckats över förväntan. I Uppsala finns ett par smalfilmmande teknologie licentiater, som bl.a. gjorde en stor del av vårjournalen därifrån. På Gotland finns en medarbetare, som gjort reportage om fågeldöden. Från Morgongåva fick man ett trevligt journalinslag om en snövessla.”⁴⁷ Medarbetare fanns dessutom i Östersund, Kalmar och Umeå. Även i Karlstad, Jönköping och Vetlanda hade kontakt upprättats. Till detta kom de permanenta ”journalredaktionerna” i Malmö och Göteborg. Östergötland var däremot alltså ”en vit fläck på kartan” försommaren 1957. Artikeln av C. J-n avslutas med en uppmaning från Erik Bergsten, att ”alla filmamatörer, som är utrustade med 16-mm-kamera har chans att medverka som ’jag-var-där’-fotograf åt TV-journalen”. Det gällde i så fall att vara snabb och inte dröja med ”insändandet av filmade tilldragelser, som kan antas ha intresse för en större publik”. Det förekom emellertid även material från olika marknadsaktörer. Exempelvis hade den upptagning från den engelske ”rockkungen” Tommy Steeles konsert i Stockholm, som sändes i *TV-journalen* den 22/4 1958, inte filmats av SR:s egna fotograf utan erbjöds SR från Svensk Journalfilm, svensk representant för brittiska Rank-film.⁴⁸

Till de materiella betingelser som styrde den tidiga journalfilmsproduktionen hörde förstås också den befintliga kamerautrustningen. I Malmö hade man först en Bell & Howell med fjädermotor, varefter man fick en otymplig Auricon som emellertid även kunde ta upp tal och som man kunde göra intervjuer med. Gunnar Ollén gjorde sin första intervju den 25/10 1957, med den unge författaren och blivande filmregissören Bo Widerberg, som just hade gett ut romanen *Erotikon*. Ollén: ”Vi stod på bron över kanalen till Kungsparkrestaurationen. Det kändes som ett historiskt ögonblick: första filmade intervjun i sydsvensk TV! Men Auriconen var besvärlig ur redigeringsynpunkt eftersom ljudet satt på själva filmremsan tillsammans med bilden. Det fick aldrig sägas något fel, för då klipptes man bort som bild också.”⁴⁹

Innehållet i *TV-journalen*

Som vi sett kom inte minst rapporteringen i *TV-journalen* från Ungern-krisen 1956 att få mycket beröm av pressens TV-skribenter. Hur

var det då med de mer ordinära TV-journalerna, vad innehöll de? Det förefaller uppenbart att man i redigeringen av *TV-journalen* utgick från vissa beprövade redigeringsprinciper i sammanställningen av de olika inslagen. Som forskningen visat lärde sig redan de tidigaste förevisarna av aktualitetsfilmer kring sekelskiftet 1900 att sätta samman innehållet enligt vissa associationsprinciper, så att exempelvis inslag på temat "vatten" – bilder på brandkår och på Niagarafallen – kom efter varandra, eller så skapades effektfulla kontraster mellan exempelvis stad och land, vardagsbestyr och exotism, lek och allvar, katastrofer och idyller, berömdheter och vanligt folk, offentligt och privat.⁵⁰ Biografjournalernas värld bestod av polariteter som snarare än att stå i motsättning till varandra skapade en betryggande balans. Bilderna kunde också bindas ihop mer explicit – till en början genom filmförevisarens egna kommentarer under visningens gång, sedan, efter ljudfilmens ankomst kring 1930, av pålagda speakerröster.

Innehållet i de svenska TV-journalerna belyses nedan med några representativa nedslag. *TV-journalen* innehöll 10/1 1956 åtta inslag som kan exemplifiera modernitet och teknologi som ett frekvent inslag i de tidiga nyhetssändningarna:

1. Nordwestdeutsche Rundfunks nya tv-sändare på berget Harz (Västtyskland).
2. Fallskärms-hunden Yabo, ett flygförbands maskot.
3. Svenska *TV-journalen* sänds i dansk tv för sydsverige.
4. Kronhjortar drivs med flygplan till utfodringsplats (USA).
5. Översvämning (Skottland).
6. RAF:s nya [flygplan] Comet III (Storbritannien).
7. 'Smörasken' en liten segelbåt, som skall segla över Atlanten.
8. Frankrikes stora konstpris till målaren André Lhote.

Här handlar de flesta inslag om ny teknik och moderniteter – hunden i inslaget nummer två hoppar fallskärm från flygplan, i det tredje inslaget får man bland annat se länkar och antenner på taket till Radiohuset i Köpenhamn. Samtidigt skapar både nr 2 och nr 4 en kontrast mellan djur och människa och i djupare bemärkelse mellan natur och kultur. Det kan man också säga om inslaget med översvämningen där naturens krafter hotar kulturen, i meningen civilisationen. En annan, smalare och mer exklusiv typ av kultur, den legitimerade finkulturen, representeras i det sista inslaget.

Den 29/10 1957 innehöll *TV-journalen* inte mindre än 18 inslag:

1. Avdelning för patologi och bakteriologi vid Allmänna sjukhuset invigs (1,46 min.).
2. Stenindustrin i Bohuslän hotas av driftsinskränkningar (1,35)
3. Ny brandsläckare för bilar (0,49).
4. Reflexband mot mörkerdöden (0,31).
5. Carl Brisson m. Hustru kommer till Stockholm och [restaurang] Berns från ett flygplan på Bromma (0,51).
6. Rugby: Attila-Älvsjö AIK, 6-6 (1,32).
7. Ställverk för 380.000 kilovolt (0,47).
8. Påvens nya radiostation vid S:ta Maria (1,01).
9. Nobelpristagaren i medicin, Daniele Bovet (0,47).
10. Blixtnedslag i bombkrevad (0,57).
11. Raketförsök med heliumfylld ballong (2,03).
12. Marskalk Georgij Zjukov misstänks vara avpolletterad (0,06).
13. Turkiet i valtider (5,00).
14. Christian Dior död (1,42).
15. Gangsterkungen Albert Anastasia mördad (0,56).
16. Snabbköp blir snabbare (0,56).
17. Fotbollslandskampen Polen-Sovjet, 2-1 (1,46).
18. Filmklappa, Skylt "TV-journalen". Erik Bergsten river sönder skylten (0,53).

Även här handlar en majoritet av inslagen om ny teknik och andra moderniteter – inslag som andas fascination, beundran och tillförsikt och som lutar sig mot biografjournalernas tradition med övervägande positiva inslag i syfte att inte sabotera stämningen hos dem som betalt biljett för en trevlig stund i biografmörkret. I inslagen om brandsläckare respektive reflexband, knyts tekniken till personlig säkerhet. I inslaget om Påvens Pius XII:s nya radioteknik, där radiomasten är formad som ett kors, skapas en kontrast mellan teknologi och den ålderdomliga och ärevördiga miljön med dess hedersvakt. Liksom i andra TV-journaler, och sedermera i tv-nyheterna, är sportinslaget placerat sist, undantaget det självvironiska nr 18. Att rugbymatchen placerats som nr 6 och inte på slutet som annan sport beror förmodligen på att rugbysporten behandlades som kuriosas. Några inslag om kända personer har placerats bredvid varandra, till exempel nr 8 och nr 9, samt nr 14 och nr 15 – där de två sistnämnda också binds ihop på temat död. Men det finns också fristående celebritetsinslag, som inslaget med Carl Brisson, antagligen för variationens skull.

Det finns i denna tv-journal endast ett negativt inslag om svenska förhållanden, det som handlar om krisen i stenindustrin. Två inslag handlar om internationell politik. Dels ett inslag om Sovjetunionen, dels ett inslag om valet i Turkiet – ett långt inslag som bland annat visar sammanträde i FN:s generalförsamling där Syrien beskyller USA för antisyriska manipulationer i samråd med Turkiet, samtidigt som Sovjets utrikesminister Gromyko anklagar både USA och Turkiet för att planera angrepp mot Syrien. Det förekommer också bilder på de olika ländernas militära resurser såsom krigsskepp.

Ännu i en *TV-journal* sänd så sent som 2/5 1958 finns ett upplägg som starkt påminner om biografjournalernas:

1. Turkiska skolfartyget "Savarona" på besök (Stockholm).
2. Flygande amerikanskt laboratorium på Bromma flygplats (Stockholm).
3. Arkivbilder på sjösättningen av grekiska rederiet Niarchos' tankfartyg "World Splendour", som några månader senare sjönk utanför Gibraltar efter brand ombord.
4. Sultanpalatset i Muskat.
5. Kanalsimning (Frankrike).
6. Jordskred i Prattigaudalen (Schweiz).
7. Ny bro i Arboga.
8. Scentekniker vid Operan strejkar (Stockholm).
9. Brand i Adolf Fredriks kyrka (Stockholm).
10. Rikshemvärnstävling i Rosersberg (Sigtuna).
11. Armémästerskap vid LV-3 (Norrtälje).
12. Trafikmaning: Nykterhet vid ratten.

De svenska bilderna utmärks här av en klar Stockholmsdominans. Vidare har bara ett av de svenska inslagen en negativ innebörd, det om den konfliktorienterade strejken. I övrigt är det en blandning av turistbilder, ny teknik, olyckor, kuriosas. Det mesta är ämnat att skapa känslor av trygghet, beständighet och tillförsikt (de flesta olyckorna har dessutom skett utanför Sveriges gränser), till skillnad från senare tiders TV-nyheter, där det mesta går i samhällsproblemens och konflikternas tecken. Man kan notera hur de militära inslagen hålls ihop, liksom de bägge inledande programposterna som båda handlar om samfärdsel (fartyg och flygplan), samtidigt som det skapas en intressant, historisk kontrast mellan det ålderdomliga transportmedlet båt och det hypermoderna flygplanet.

Variationen i *TV-journalens* struktur och innehåll kan illustreras

med sändningen från 23/5 1957 som endast innehöll fyra inslag, varav tre finns registrerade:

1. Filmfestivalen i Cannes (2,30).
2. Drottning Elizabeth och hertig Philip på statsbesök i Sverige (10,14).
3. Malmö frälsningssoldater paraderar (1,20).

Detta är en tematiskt väl sammanhållen journal, eftersom alla tre inslagen skildrade evenemangshändelser med olika ceremoniel. Samtidigt bildar Cannesfestivalen, startad 1946 och redan här ett i viss mening traditionstyngt evenemang, en modern kontrast till kungligheterna med dess förmoderna anor. Frälsningsarmén, till sist, kombinerar tradition (kristen förkunnelse) med modernitet (frikyrklig organisation som uppstod i London 1878 och kom till Sverige 1882).

Hur profilerar sig då den sydsvenska motsvarigheten gentemot den stockholmssända *TV-journalen*? Den nystartade *Sydsvenska TV-journalen* innehöll den 24/2 1956 tre filminslag:

1. Anita Ekberg och Anthony Steel vid avfärden [från Bulltofta flygplats] (1,35).
2. Manöverturnet vid Falsterbo kanal (1,02).
3. Malmö FF tränar i snöyra (1,11).

Det är som synes en kort journal, kanske beroende på bristande resurser. Det hela är tryggt, trevligt och lokalpatriotiskt – en svensk filmstjärna och tidigare Fröken Sverige som dessutom var född i Malmö, pålitlig teknik samt Malmös ledande fotbollslag. Denna korta journal är representativ för *Sydsvenska TV-journalen*, både vad avser det blygsamma omfånget räknat i antal inslag och vad avser den tydliga lokalfärgen. Ett par veckor därpå, 16/3 1956, bestod programmet av blott två inslag som bägge handlade om djur – båda inslagen hade dessutom anknytning till Skåne.⁵¹

Den 16/11 1956 innehöll *Sydsvenska TV-journalen* fyra inslag som kan läsas in i samma mönster:

1. Ungerska flyktingbarn till Ystad.
2. Apropå Nils Holgersson-jubileet.
3. SM i matlagning.
4. Malmö får konstbana.

Här har tre av inslagen klar Skåne-anknytning. På olika sätt implicerar de stolthet i symbios med regional identitet: man tar frikostigt emot flyktingbarn, man har den firade författaren Selma Lagerlöf och hennes fiktiva skolbok om Nils Holgersson som reser över Sverige på en gås, och man möjliggör för unga att idrotta på is. För inslaget om SM i matlagning anges ingen plats. På liknande sätt domineras *Sydsvenska TV-journalen* 7/3 1957 av lokala traditioner och evenemang. Programmet innehöll fem inslag. Man berättade om en militärmanöver vid Trelleborg, om ett nytt tingshus i Lund, om invigning av ett studentnationshus i Lund (Helsingkronagården), om nedläggning av ett glasbruk, samt om hur Malmö FF tagit sig till allsvenskan i ishockey. Här dominerar som synes lokala traditioner och evenemang, med sportinslaget sedvanligt sist. Ett inslag med negativ innebörd finns, om det nedlagda glasbruket, vilket kan ses som en del av det övergripande tema som genomsyrade biografjournalerna, nämligen spänningen mellan tradition och modernitet till följd av de förändringar som skedde i övergången från det gamla, bybaserade jordbrukarsamhället till det nya, urbana industrisamhället.⁵²

I ett sent exempel, 14/2 1958, innehöll *Sydsvenska TV-journalen* 6 inslag:

1. Överste Carl von Horn åter från New York, tas emot av sin familj (Malmö, Bulltofta flygplats).
2. Oljestation (Syrien).
3. Snöstorm (Skåne).
4. Torskfiskerusch (Skåne, Simrishamn).
5. Skånerundan.
6. Internationellt bordtennisevenemang med Norikazu Fuji, Japan, och Richard Bergmann, England, mot svensk elit (Skåne, Landskrona).

Här är alla inslag utom det andra från Skåne. Inget av dem handlar om samhällskonflikter – de problem som vållats av snöstormen (nr 3) beror på naturkrafterna. Inslaget om oljestationen, handlar om modern teknik men indirekt också om Sveriges tilltagande oljeberoende, samtidigt som det med sin internationella utblick har en tematisk likhet med inslaget före som knyter an till New York. Inslaget om naturresursen olja följs dessutom av ett inslag om ett annat naturfenomen, snö, som följs av ännu ett inslag med naturanknytning genom torsken och havet. Sammantaget antyder dessa exempel hur de två programmen tydligt särskiljer sig från varandra vad gäller regional profilering respektive internationell orientering.

På väg mot *Aktuellt*

I december 1957 beslöt Direktionen på SR om en indelning av producenterna i ämnesgrupper, som en början till organisation. En grupp var Aktualiteter under ledning av Gert Engström. I denna grupp ingick *TV-journalen*. Under de år *TV-journalen* sändes gjorde dessutom Lars Ag och Karl Axel Sjöblom aktuella intervjuer, varför *TV-journalen* inte var den enda programpunkten med aktualiteter. Under våren 1958 blev det också tydligt att man strävade allt hårdare efter att få fram både färskt och unikt nyhetsmaterial till *TV-journalen*. Om biografjournalernas i huvudsak respektabla, välpolerade ton och okontroversiella urvalskriterier i hög grad var de samma som hos familjeorienterade veckotidningar och magasin, börjar man nu på *TV-journalen* att i starkare grad ha dagspressens nyhetsvärderingar som ideal. Bland annat var *TV-journalen* i maj 1958 först i Sverige med bilder från rättegången mot det kriminella ungdomsgänget ”De Egyptiska drakarna” i New York. Det var genom samarbetet med CBS (Columbia Broadcasting System) som *TV-journalen* kunde presentera sitt reportage innan stillfoton från rättegången hade nått Sverige.⁵³ Ett par veckor därefter kunde *TV-journalen* visa dramatiska bilder, utsmugglade från inbördeskrigets Libanon.⁵⁴

En för nyhetstjänstens utbyggnad avgörande händelse var fotbolls-VM i juni 1958, som anordnades i Sverige (och där Sverige tog silver efter förlust i finalmatchen mot Brasilien). Det innebar att SR var tvungen att bygga ut sitt tv-nät för att möjliggöra dels sammankopplingar av de svenska arrangörstäderna med Stockholm, dels direktsändningar inom Europa via Eurovisionen – en process som Bo Reimer har kartlagt i sin bok om den svenska tv-sportens historia.⁵⁵ I en studie av hur tv-sändningarna från VM 1958 mottogs i svensk press visar Margareta Rönnberg att de i hög grad uppfattades som ett nationellt, tekniskt prestigeprojekt – som man enligt recensenterna också gick i land med.⁵⁶ Det är mot bakgrund av detta säkerligen ingen tillfällighet att *Aktuellt* kom att starta efter VM och inte före, alltså då det elektroniska distributionsnätet var tillräckligt utbyggt såväl nationellt som internationellt för att kunna motta och sända färskt nyhetsinslag på ett effektivt sätt.

I Malmö började Ollén efter det första året att få avlösning av Bertil Norlander och våren 1958 fick Malmö-tv:s blivande affischnamn, den nyanställda Lasse Holmqvist, hand om den sydsvenska journalen. Så småningom fick man ibland också sändningsutrymme på tisdagskvällarna för en halvtimmeslång dokumentär, med titlar som ”När ålen går

till i Gislövshammar”, ”Kulturen i Lund” och ”Kurs mot kontinenten”. Den 30/5 1958 sändes för sista gången en regional sydsvensk TV-journal via Köpenhamn. Därefter fick man inte fortsätta längre eftersom Malmös egen tv-sändare strax innan blivit klar att ta emot det svenska riksprogrammet via länk från Stockholm. Detta skedde lagom till fotbolls-VM, där Malmös nya idrottsstadion skulle bli en viktig skådeplats. Efter att de lokala radioverksamheterna sedan radiostarten i mitten av 1920-talet av radioledningen i Stockholm betraktats som ”ett slags inrikes utrikeskorrespondenter, som man strängt taget inte hade råd med”, bestämde nu Stockholm ”åter enväldigt vad som skulle sändas eller icke sändas av TV-nyheter”, menar Ollén.⁵⁷ Han uppvaktade chefen för SR, Olof Rydbeck, och undrade om de inte i någon form kunde få fortsätta med den sydsvenska TV-journalen, men svaret blev nej: ”Jag fick intrycket att han inte riktigt hade gillat att man via danskarna sände ett program, vars innehåll inte kunde kontrolleras i Stockholm.”⁵⁸

Ollén menar att de få minuter man hade haft för journalerna på fredagskvällarna, via Köpenhamnssändaren, trots allt kom att få flera verkningar långt in i framtiden, för televisionen i Malmö och för de regionala nyheterna – inte minst beroende på att det banade vägen för uppförandet i Malmö av Sveriges första för radio och tv specialbyggda hus, vilket invigdes den 1 oktober 1959.⁵⁹ Den allra sista *TV-journalen* sändes torsdag den 28/8 kl. 19.30–19.55, varefter följde en valdebatt kl. 19.55–22.00 under rubriken *Socialpolitik och statsfinansier*; dessa två inslag utgjorde hela programmet den kvällen. När *Aktuellt* startade den 2/9 1958 kom det att sändas kl. 20.00 på tisdagar och torsdagar samt kl. 20.40 på lördagar. Varje sändning var 20 minuter lång och bestod av nyhetsuppläsning, film, direktsända intervjuer, kommentarer samt en väderleksrapport.⁶⁰ På olika sätt märktes ett inflytande från *TV-journalen*. Bland annat kom inledningsvis Erik Bergsten att få ansvaret att hålla reda på vilka utländska filminslag som fanns tillgängliga. Även innehållsmässigt påminde *Aktuellt* till en början en del om *TV-journalen* eftersom kommentarerna till de filmade inslagen ofta ackompanjerades av musik. Inflytandet från radions nyhetstjänst märktes i den mer strikta, neutrala och sakliga formen för nyhetsuppläsning i telegramblocket, medan nyhetsvärderingarna hämtades från dagspressjournalistiken; så var också Gert Engström hämtad från den USA-influerade och i förhållande till överheten mindre respektfulla tabloiden *Expressen*, som hade startat 1944. Med Leif Furhammar kan man konstatera att den nya Aktualitetsredaktionen på SR sammantaget stod för ”en omvärldsorientering av mer genomarbetad karaktär”.⁶¹ *Aktuellt* och det utbyggda tv-nätet

TELEVISION

19.30 TV-journalen

19.55—22.00 Socialpolitik och statsfinanser

Valdebatt mellan riksdagsman Leif Cassel (h), riksdagsman Torsten Bengtson (cp), riksdagsman Henning Gustafsson (fp), finansminister Gunnar Sträng (s) och redaktör Knut Olsson (k).
(Samsändning med ljudradion.)

TESTBILD

Söndagar en timme före programmets början.

Måndagar 14.00 till programmets början.

Tisdag—lördag 10.00—12.00 och 14.00—programmets början.

(Programfria dagar: testbild längst till 20.00).

TELEVISION

18.00—18.30 Journal för flickor och pojkar

20.00 Aktuellt

20.20 Mysteriet med den blyge förbrytaren

Kriminalfilm efter en berättelse av Erle Stanley Gardner med Raymond Burr, Barbara Hale, William Hopper, William Talman och Ray Collins.
(Ej lämplig för barn.)

21.10—21.50 Ni borde väl

veta...

Frågeduell mellan experter från Stockholms och Göteborgs museer ledd av Mats Rehnberg.

(t.v.) Tv-tablå, 28/8 1958.

Den allra sista TV-journalen.

(Ovan) Tv-tablå, 2/9 1958.

Premiärsändningen för Aktuellt.

innebar emellertid inte att rivaliteten mellan elektroniken och filmtekniken var över – den skulle bestå i flera decennier. Det var alltså tills vidare nödvändigt att använda sig av filmens förmåga att registrera och konservera bilden av den rörliga verkligheten.

Beteckningen ”journal” kom att leva kvar en tid. I den filmsektion som under pionjärtidens svenska tv-verksamhet hade till uppgift att producera SR:s egna filmer, att förse andra produktionsenheter med filmade inslag och att ansvara för hyra av film, var år 1958 sju fotograf ”anställda för den ’journalfilmning’ av uttryckningskaraktär som påfordrades av andra avdelningars behov”.⁶² ”Journal” i programtiteln förekom emellertid även på andra håll i svensk radio och tv under slutet av 1950-talet. I radion startades i september 1956, ett drygt år efter starten av *TV-journalen*, ett nytt och lättamt nyhetsprogram som hette *Journalen*.⁶³ År 1965 ersattes *Journalen* av det nyhetsmässigt tyngre *Kvällsekot*. Vidare kunde man under år 1957 i radio lyssna på *Sportjournalen*, Husmorshalvtimmens *Augustijournal* samt *Nöjesjournalen*. Året efter 1958, tillhandahöll tv ett sportmagasin med namnet *Sportjournalen*, som samma år byttes till *Sportredaktionen*.

Det var ett tidens tecken att det enda program med ”journal” som fanns kvar vid ingången till 1970-talet var tv:s *Lilla Journalen*, med

Ingrid Schrewelius som redaktör. *Lilla Journalen* bestod av lättsamma nyheter, mode och kuriosa från nöjesvärlden och blev en direkt avläggare till *SF-journalen* och *TV-journalen*. Schrewelius blev 1960 den första kvinnliga reportern på *Aktuellt* och fick snart ansvar för det bildmaterial som kom från de utländska bildbyråer *Aktuellt* hade avtal med. Här fanns bland annat mycket featurebetonat material av den karaktär som tidigare hade funnits i *TV-journalen*, men som nu inte passade in i *Aktuellts* mer moderna nyhetsprofil.⁶⁴ Det var ur detta överblivna material som *Lilla Journalen* växte fram. Som avläggare till *TV-journalen* och före den *SF-journalen* blev *Lilla Journalen* en oförarglig anakronism i ett hårdnande samhälls- och nyhetsklimat.

NOTER

1. Det första konsekvent genomförda journalfilmsprogrammet distribuerat till de biografier som nu växte fram uppstod 1908 i Paris med *Pathé Faits Divers*, snart omdöpt till *Pathé Journal*, som fick avläggare i England och i USA 1911. Pathé upphörde att visa journaler i USA 1956. I december 1967 slutade de två sist överlevande biografjournalerna, *Universal Newsreel* och *Hearst News of the Day*, varför *Time Magazine* i januari 1968 kunde meddela sina läsare att "the last reel", den sista journalfilmen, hade visats på amerikanska biografier. Om biografernas filmjournaler, se Raymond Fielding, *The American Newsreel, 1911–1967* (Norman: University of Oklahoma Press, 1972); Nicholas Pronay, "The Newsreels: the illusion of actuality", *The historian and film*, Paul Smith, red. (Cambridge University Press, 1976); Karl-Ola Nilson, "46 år med SF-journalerna", *Film & TV*, nr 1, 1982; Arne Sandnes, *Mellom spillefilm og journalistikk. Filmavisen som historisk sjanger* (HSN-rapport 1991:3, Høgskolesenteret i Nordland, Senter for journalistikk og mediefag, 1991); Bjørn Sørensen, "The Voice of Reconstruction: the Norwegian Post-war Newsreel as History of Mentality", *Media and Communication. Readings in Methodology, History and Culture*, Helge Rønning & Knut Lundby, red. (Oslo: Norwegian University Press, 1991); Luke McKernan, *Topical Budget. The Great British News Film* (London: British Film Institute, 1992); Geir Totland, *Fra filmavis til dagsrevy. En studie i fjernsynsnyhetenes historie* (Oslo: Norges allmennvitenskapelige forskningsråd, 1992); Luke McKernan, red., *Yesterday's News. The British Cinema Newsreel Reader* (London: British Universities Film & Video Council, 2002); Hjarvard, Stig, "Fra ugerevy til Eurovisjonsnyheder. Etableringen af

- det vesteuropæiske TV-nyhedssamarbejde”, *Sekvens*, Filmvidenskabelig Årsbog, 1990.
2. Därefter gjordes två ”extranummer” av SF-journalen samma år – ett kom den 30 maj med Kung Fredrik och drottning Ingrid’s silverbröllop i Köpenhamn, ett annat den 24 augusti med ett reportage från fotbollsmatchen Djurgården-Real Madrid (2-1) på Råsundastadion. Nilson, 1982.
 3. Här talar vi om medicarkeologi. Se Anders Ekström, Solveig Jülich & Pelle Snickars, ”I medicarkivet”, 1897. *Mediehistorier kring Stockholmsutställningen* (Stockholm: Statens ljud- och bildarkiv, 2005); Pelle Snickars, ”Om ny och gammal mediehistoria”, *Nordicom Information*, årg. 28, nr 1, 2006; Madeleine Kleberg, ”Från teknikfascination till programkritik. TV-förevisningar i Stockholm under 1930-talet samt 1954”, *Nordicom Information*, årg. 28, nr 1, 2006.
 4. *Röster i Radio*, nr 26, 1954, 10. Man hade även sänt några äldre svenska lustspel samt allt av den naturlyriske dokumentärfilmaren Arne Sucksdorff.
 5. James L. Baughman, ”See It Now and Television’s Golden Age, 1951–58”, *Journal of Popular Culture*, Vol. 15, No 2, 1981, 107f; Sig Mickelson, *The Decade That Shaped Television News: CBS in the 1950s* (London: Praeger Publishers, 1998), 43-49; Totland 1992:23 f; se även Fielding 1972. Det finns också likheter mellan *See it Now* och det mer självständiga och nyhetsorienterade biografjournalprogrammet *March of Time*, som produceras under 1930- och 1940-talen av *Time Magazine*
 6. P. H. Dorté, ”The B.B.C. Television Newsreel”, *Yesterday’s News. The British Cinema Newsreel Reader*, Luke McKernan, red. (London: British Universities Film & Video Council, 2002).
 7. Dorté, 239 f; se även Totland 1992, 25-27.
 8. SR: Förvaltningsutskottets protokoll 1954-04-01, Paragraf 13, Bilaga 5, 2.
 9. Pelle Snickars, *Svensk film och visuell masskultur 1900* (Stockholm: Aura, 2001).
 10. SR: Direktionsprotokoll 1954-11-30, Bilaga 9.
 11. Ibid., Bilaga 5.
 12. Monika Djerf-Pierre & Lennart Weibull, *Spegla, granska, tolka. Aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet* (Stockholm: Prisma, 2001), 112.
 13. Ibid., 113.
 14. Ibid., 113 f.
 15. *Röster i Radio*, nr 50, 1956, 18.
 16. *Myggans Nöjeslexikon*, band 12, 1992, 15.
 17. Gunnar Ollén, *Det underbara som kom genom luften. Sveriges Radio/TV i Malmö 1925-1975* (Stockholm: Sellin, 2001), 45.
 18. Ollén, 2001, 45 f.
 19. Ibid., 47.
 20. Ibid., 48

21. Ibid., 49.
22. Ibid., 49 f.
23. *Expressen*, 1956-10-14.
24. Ollén, 2001, 50 f.
25. Ollén 2001, 51.
26. Ollén 1964, 184.
27. Ollén, 2001, 52 f.
28. *Expressen*, 1956-10-14.
29. Ollén 2001, 53.
30. *Svenska Dagbladet*, 1956-09-22; se även *Sydsvenska Dagbladet*, 1956-09-21.
31. *Kvällsposten*, 1956-09-22.
32. Ibid.
33. *Aftonbladet*, 1956-10-31.
34. *Expressen*, 1956-10-31.
35. *Aftonbladet*, 1956-11-04.
36. *Morgon-Tidningen*, 1956-11-04.
37. *Expressen*, 1956-11-04.
38. *Svenska Dagbladet*, 1956-12-21
39. *Morgon-Tidningen*, 1956-12-21.
40. *Dagens Nyheter*, 1956-11-09.
41. Ibid.
42. *Röster i Radio*, nr 9, 1957, 15.
43. *Morgon-Tidningen*, 1957-06-14. Sign. B–F. H.
44. *Sveriges Radios Årsbok*, 1957, 60 f; *Röster i Radio*, nr 26, 1957, 21.
45. *Morgon-Tidningen* 1956-10-12 och *Svenska Dagbladet*, 1956-10-13.
46. *Röster i Radio*, nr 22, 1957, 18.
47. Ibid.
48. SR: Förvaltningsutskottets protokoll 1958-06-24, bilaga till paragraf 8.
49. Ollén 2001, 52.
50. Peter Dahlén, ”Den populära realismen. Om berättartekniker i tidig aktualitetsfilm 1896–1900”, *Filmhäftet* nr 92, 1995; McKernan 1992; Sandnes 1991, 6.
51. De två inslagen 16 februari utgjordes av korta reportage (0,29 resp. 2,02 min) om en ren som via Bulltofta exporterades till Zürichs zoo, samt om en Havsörn som fångats utanför Östra Klagstorp i Skåne.
52. Jämför Joachim Mickwitz, ”Människan, landsbygden och det moderna. Tre drag i icke-fiktiv film i Finland 1919–1939”, *Historisk Tidskrift för Finland*, årg. 77, nr 3, 1992, 360.
53. *Röster i Radio-TV*, nr 20, 1958, 10 f.
54. *Röster i Radio-TV*, nr 26, 1958, 8 f.

55. Bo Reimer, *Uppspel. Den svenska TV-sportens historia* (Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige, 2002), 45–62.
56. Margareta Rönnerberg, "Inte bara skuggspel på den tjocka buktiga glasskivan. Prestigemötena runt VM-fotbollen 1958 i bildlådan", *Mediala hierarkier*, Per Vesterlund, red. (Gävle: Högskolan i Gävle, 2007).
57. Ollén 2001, 66 f.
58. Ibid, 67.
59. Ibid, 53 f.
60. Djerf-Pierre & Weibull, 128 ff.
61. Leif Furhammar, *Med TV i verkligheten. Sveriges Television och de dokumentära genrerna* (Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige, 1999), 30.
62. Furhammar, 16 f.
63. Djerf-Pierre & Weibull, 122 ff, 143.
64. Ibid., 133.